

Socialistický blok a II. Vatikánsky koncil

András Fejérdy

Azda nie je prehnané tvrdiť, že II. Vatikánsky koncil je najvýznamnejšia udalosť moderných dejín katolíckej cirkvi. Toto dôležité cirkevné zasadnutie totiž natrvalo ovplyvnilo nielen vnútorný život katolíckej cirkvi. Prostredníctvom *aggiornamenta*, ktoré inicioval pápež Ján XXIII., totiž postavil aj nové základy vzťahu katolíckej cirkvi k modernému svetu: v duchu koncilu sa totiž cirkev už nestavala k svetu ako brániace sa „obliehané mesto“¹, ale snažila sa s ním nadviazať dialóg.

Zmena v správaní sa úhlavného ideologického nepriateľa znamenala pre hlásateľov komunistickej cirkevnej politiky veľkú výzvu, veď dovtedajšiu uzavretosť Svätej stolice nahradilo hľadanie kontaktov. Pápež Ján XXIII. bol dokonca prístupný aj kompromisom, len aby biskupom zo socialistických krajín zaručil účasť na koncile.

Vypracovanie smerníc, súvisiacich s koncilom, hodnotenie výsledkov koncilu a z nich vyplývajúcej zmien politiky Svätej stolice bolo obsahom pravidelných medzinárodných zasadnutí predstaviteľov cirkevnej politiky socialistického bloku.² Je možné, že materiál, ktorý sa z týchto stretnutí doteraz nachádza v maďarských archívoch, nie je úplný, no pomocou ďalších cirkevno-politických prameňov, dokumentov národno-bezpečnostných služieb, ktoré poskytovali informácie pre kompetentných,³ ako aj medzinárodnej odbornej literatúry sa predsa len môžeme pokúsiť načrtnúť reakciu socialistického bloku na koncil.

- 1 Touto metaforou charakterizoval Yves Congar cirkev pred koncilom. Cituje: ZIZOLA, Giancarlo: *Giovanni XXIII.* 9.
- 2 Z tohto obdobia máme dokumenty o zasadnutiach cirkevných predstaviteľov: Karlovy Vary 17. – 20. máj 1961; Budapešť 25. – 28. apríl 1962; Jilovist 27. – 28. február 1963; Budapešť 28. – 30. máj 1963; Berlín 25. – 30. máj 1964 [*Allami Egyházügyi Hivatalok nemzetközi értekezletei 1957 – 1964.* Magyar Országos Levéltár, ďalej: MOL] XIX–A–21–e 19. d.) Budapešť, 26. – 28. jún 1967; Varšava, 25. – 30. september 1967 [*Allami egyházügyi hivatalok nemzetközi értekezletei II. 1967 – 1974,* MOL XIX–A–21–e 20. d.]
- 3 Medzinárodné zasadnutia najdôležitejších socialistických národno-bezpečnostných orgánov: Varšava 5. – 7. júl 1962 (*A baráti államok állambiztonsági szerveinek a vatikáni zsinattal kapcsolatos varsói értekezletéről jelentés.*) Budapešť, 11. júl 1962. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [ďalej: ÁBTL] 3.1.5. O–14963/2. 230 – 237.]; Budapešť, 26. – 28. júl 1963 (*Feljegyzés a szocialista állambiztonsági szervek budapesti tanácskozásáról.* Budapešť, 29. júl 1963. 29. ÁBTL 3.1.5. O–14963/5. 181 – 185.) Jozef Hal’ko spomína ešte jedno zasadnutie v dňoch 24. – 27. júla 1967 v Budapešti, na ktorom sa hodnotili výsledky koncilu. Materiál z tohto stretnutia sme však v domácich archívoch doteraz nenašli. HALKO, Jozef: *A magyar és csehszlovák titkosszolgálat együttműködése a II. Vatikáni Zsinat „operatív feldolgozásában.”* 81. Okrem toho veľa dokumentov dokazuje obojstrannú výmenu informácií a spoluprácu medzi národno-bezpečnostnými orgánmi jednotlivých socialistických krajín. Napríklad už na zasadnutí 5. – 7. júla 1962 sa medzi Maďarmi a Poliakmi zrodila dohoda o výmene informácií súvisiacich s koncilom v pôvodnom jazyku a o ich vzájomnej kontrole. Podobná dohoda sa zrodila aj s Československom, a to najmä na poli Svetovej rady cirkvi. *A baráti államok állambiztonsági szerveinek a vatikáni zsinattal kapcsolatos varsói értekezletéről jelentés.* Budapešť, 11. júl 1962. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 234–237.

Otázka účasti na koncile

Odmietavé stanovisko

Prvou reakciou socialistického bloku na vyhlásenie koncilu bolo rezolútne odmietnutie účasti. Necelý mesiac po vyhlásení koncilu predstavitelia sovietskej cirkevnej politiky – Puzin, vedúci Sovietsu pre cirkevné záležitosti pri Rade ministrov ZSSR a Karpov, vedúci Sovietsu pre záležitosti ruskej pravoslávnej cirkvi pri Rade ministrov ZSSR – videli v ekumenických snahách koncilu⁴ úmysel vytvoriť jednotný antikomunistický kresťanský front na čele s Vatikánom. Keďže myšlienku kresťanskej jednoty hodnotili ako útok proti komunizmu, za hlavnú úlohu súvisiacu s koncilom pokladali zabrániť realizácii ekumenických plánov Svätej stolice, čo chceli dosiahnuť organizáciou medzicirkevných mierových svetových stretnutí, vstupom nekatolíckych kresťanských cirkví a konfesií zo socialistického bloku do Svetovej rady cirkví, ako aj zvolaním panortodoxného (proti)koncilu do dvoch rokov.⁵

Bol potrebný istý čas, aby sa v socialistickom bloku presadilo sovietske stanovisko, ktoré predostreli Puzin a Karpov. Zdá sa, že v otázke odmietnutia účasti na koncile panovala zhoda, stanoviská o krokoch, ktoré mali byť prijaté na ekumenickej línii, sa však rozchádzali. Na berlínskom zasadnutí cirkevných úradov v roku 1960 predstavitelia československej a nemeckej cirkevnej politiky na rozdiel od sovietskeho názoru navrhli, aby členské cirkvi a konfesiie zo socialistických krajín postupne zo Svetovej rady cirkví vystúpili. Sovietsky postoj, ktorý podporoval vstup do Svetovej rady cirkví s cieľom, aby organizácia ráznejšie vystupovala proti Vatikánu, sa presadil až na nasledujúcom medzinárodnom zasadnutí 17. – 20. mája 1961 v Karlových Varoch.⁶

4 Keď pápež Ján XXIII. 25. januára 1959 v kláštore pri Bazilike sv. Pavla po prvý raz hovoril o zvolaní nového koncilu, v prejave ekumenický cieľ koncilu nespomenul. (Acta Apostolicae Sedis [ďalej: AAS].) *L'Osservatore Romano*, ktorý na druhý deň prejav pápeža zverejnil, však informoval už aj o tom, že jednou z dôležitých úloh koncilu bude podľa pápežových zámerov aj vytvorenie kresťanskej jednoty.

5 Puzin a Karpov 19. februára 1959 informovali o správe predloženej do Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu: ROCCUCCI, Adriano: *Russian Observers at Vatican II*. 51 – 52. Prvé kresťanské mierové svetové stretnutie v Prahe sa politicky začalo pripravovať na zasadnutí v Karlových Varoch, prípravy na vstup do Svetovej rady cirkví sa začali na jar 1961 po rokovaní socialistických cirkevných úradov v Karlových Varoch a prvý panortodoxný kongres sa konal na jar roku 1961 na ostrove Rhodos. *Jelentés a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai bizottságának a szocialista országok állami egyházügyi hivatalainak Karlovy Varyban tartott értekezletéről*. 2. jún 1961. MOL XIX-A-21-e-0014-6/1961. a *Storia del concilio Vaticano II. Volume 1*. 347.

Okrem vyššie uvedeného odmietavého stanoviska sa však objavil aj názor, ktorý a priori nevyklúčoval možnosť účasti na celosvetovom koncile. Metropolitá Nikolaj 13. marca 1959 Karpova informoval, že aj keď z cirkevného hľadiska nie je možná – na rokovaní o jednote kresťanov – účasť ruskej pravoslávnej cirkvi na koncile, z politického hľadiska sa však – teda ak koncil bude mať na programe rokovania aj problém mieru, za ktorý bojuje aj ortodoxná cirkev, a ktorý vyhovuje sovietskym politickým záujmom – treba nad touto otázkou zamyslieť. V každom prípade z tejto myšlienky však v tom čase nič nebolo, lebo Karpova na čele Sovietsu pre záležitosti ruskej pravoslávnej cirkvi pri Rade ministrov ZSSR čoskoro nahradil Vladimir A. Kurojedov, ktorý podporoval protivatikánske medzinárodné aktivity moskovského patriarchátu. V roku 1961 na čele zahraničnej rady pravoslávnej cirkvi Nikolaja nahradil archimandrita Nikodim, ktorý v tomto duchu už aj na cirkevnej línii rozhodne odmietal účasť na koncile a ostro kritizoval „agresívnu“ politiku Vatikánu proti kresťanskej mierovej konferencii v Prahe. ROCCUCCI, Adriano: *Russian Observers at Vatican II*. 54 – 55.

6 *Jelentés a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai bizottságának a szocialista országok állami egyházügyi hivatalainak Karlovy Varyban tartott értekezletéről*. 2. jún 1961. MOL XIX-A-21-e-0014-6/1961.

Povolenie účasti

Stanovisko socialistického bloku k účasti na koncile sa zmenilo na jar 1962. Vysvitlo totiž, že stratégia založená na odmietnutí jednak hrozí úplnou medzinárodnou izoláciou moskovského patriarchátu,⁷ jednak ani katolícka cirkev nebude schopná na koncile realizovať „jednotný front všetkých kresťanských ideológií“⁸, ale sústreď sa na vyriešenie vnútorných problémov cirkvi. Podľa tohto nového vyhodnotenia situácie – hoci koordinácia protivatikánskeho „mierového boja“ v dvoch svetových cirkevných organizáciách aj naďalej zostala dôležitou úlohou – bolo záujmom socialistickej cirkevnej politiky, aby sa na koncile, ktorý mal odpovedať na výzvy doby, presadil „pokrokový“ smer spravovania cirkvi, od ktorého sa dala očakávať pružnejšia a kompromisnejšia politika voči komunistickým krajinám.⁹ Z tohto hľadiska – a v nádeji na nadviazanie priamych kontaktov a získanie informácií – sa už javila účasť katolíckych biskupov zo socialistického bloku na koncile ako prijateľná. Tento principiálny súhlas však pokladali za možný len v prípade, ak sa nejakým spôsobom podarí získať garanciu, že koncil neprijme uznesenie odsudzujúce komunizmus.

Po novom stanovisku, ktoré pripustilo účasť na koncile, prijali predstavitelia cirkevnej politiky v jednotlivých krajinách praktické rozhodnutia, ktoré zodpovedali ich špecifikám. Takmer úplne katolícke Poľsko – kde spomedzi krajín socialistického bloku mala cirkev vďaka svojmu zakoreneniu do spoločnosti osobitnú silu –, ako aj prevažne protestantská NDR – kde katolícka cirkev práve kvôli svojej pomerne malej spoločenskej váhe nepredstavovala vážne nebezpečenstvo –, už na budapeštianskom zasadnutí cirkevných úradov ohlásili, že povolia účasť svojich biskupov na koncile. Pre prevažne ortodoxný Sovietsky zväz nebola kľúčovou otázkou účasti katolíckych biskupov na koncile,¹⁰ ale vyslanie pravoslávnych pozorovateľov. Konečné rozhodnutie sa však v tejto otázke zrodilo až takmer

Odôvodnenie odmietavého postoja k účasti na koncile zverejnilo periodikum moskovského patriarchátu s názvom *Non possumus*. Porov.: *Storia del concilio Vaticano II. Volume 1*. 347.

- 7 Prvé takéto hodnotenie zo strany ruskej pravoslávnej cirkvi obsahuje návrh archimandritu Nikodima z 21. marca 1962, ktorý argumentoval za vyslanie ruských pozorovateľov na koncil: neúčasť by totiž moskovský patriarchát izolovala na medzinárodnom poli, spochybnila by účasť ruskej pravoslávnej cirkvi vo Svetovej rade cirkví, ktorá iniciovala zblížovanie kresťanov, a napokon by priniesla úspech Konštantínopolu, ktorý by sa s konečnou platnosťou mohol stať vedúcou silou ortodoxie. Nikodimova argumentácia, ako aj intenzívne sondovanie pápeža Jána XXIII. počas návštevy internuncia v Ankare spôsobili, že Filippov, vedúci Sovietsku pre záležitosti ruskej pravoslávnej cirkvi pri Rade ministrov ZSSR, napokon v máji 1962 predstrel vedeniu sovietskej cirkevnej politiky návrh s podobným obsahom. ROCCUCCI, Adriano: *Russian Observers at Vatican II*. 58 – 61.
- 8 Výraz používa: *A Vatikán jelenlegi politikai magatartása. A Lengyel Állami Egyházügyi Hivatal beszámolója a szocialista országok egyházügyi hivatalai vezetőinek budapesti értekezletén*. MOL XIX-A-21-e-0028-10/b/1962. 6.
- 9 To je podstata nového hodnotenia situácie na medzinárodnom zasadnutí cirkevných úradov v Budapešti 25. – 28. apríla 1962. *Tájékoztató jelentés a szocialista országok egyházügyi hivatalai vezetőinek Budapesten megtartott értekezletéről*. Budapešť, 9. máj 1962. MOL XIX-A-21-e-0028-13/1962.
- 10 Internuncius Lardone, ktorý sa z poverenia Jána XXIII. informoval prostredníctvom sovietskeho veľvyslanca v Ankare Rižkova, už 11. apríla 1962 informoval štátneho tajomníka Cicognaniho o tom, že sovietski katolícki biskupi budú mať povolenú účasť na koncile. Podľa svedectva ruských archívov však sovietski veľvyslanec Rižkov nebol od svojich nadriadených v tejto oblasti informovaný. Je pravdepodobné, že možnú dvojznačnú odpoveď na základe nádeji Svätej stolice Lardone interpretoval pozitívnejšie. Napokon na prvej časti koncilu nebol prítomný ani jeden katolícky biskup, lebo Moskva vycestovanie povolila len biskupovi Petrasovi Mazelisovi z Telšiai, ktorý však vzhľadom na svoj vek a zdravotný stav zostal doma. KRASSIKOV, Anatolij: *The Second Vatican Council*. 323.

bezprostredne pred otvorením koncilu, keď začiatkom septembra v roku 1962 kardinál Tisserant – na pápežov pokyn – uzatvoril dohodu s archimandritom Nikodimom, že koncil neodsúdi komunizmus a moskovský patriarcha zasa vyslaním ortodoxných pozorovateľov zaručí ekumenický charakter koncilu.¹¹

Podobne ako v Sovietskom zväze, aj v Československu a Maďarsku sa konečné rozhodnutie zrodilo neskoro. Hoci vodcovia oboch krajín principiálne nevyklúčovali účasť na koncile, prvoradým dôvodom odkladania rozhodnutia bolo zvažovanie zahraničnopolitických výhod účasti a vnútropolitických hrozieb. K tomu sa pridal aj úmysel čo najneskorším zverejnením konečného rozhodnutia vyvíjať tlak na Svätú stolicu, udržiavať v neistote biskupov, ktorí mali vycestovať, a ponechať si možnosť zmeniť stanovisko v prípade nepriaznivého utvárania medzinárodnej situácie.¹² Keďže opakované sondovania Svätej stolice uprostred leta 1962 ozrejmili,¹³ aká dôležitá je pre pápeža účasť biskupov z oboch krajín, predstavitelia československej a maďarskej cirkevnej politiky – sčasti koordinujú

- 11 TÖRÖK, József: *A Vatikán keleti politikája és a vértanú bíboros*, s. 25 – 27. Konkrétny obsah dohody Tisserant – Nikodim je diskutabilný. Porov.: TURBANTI, Giovanni: *Il problema del comunismo al Concilio Vaticano II*, s. 157 – 160.
- 12 Táto odďaľujúca taktika bola od počiatku dôležitým prvkom maďarského stanoviska. Už pri predložení prvého návrhu o možnej účasti na koncile sa argumentovalo za neskoršie zverejnenie stanoviska. (*Javaslat a Politikai Bizottságnak a magyar katolikus egyház képviselőinek részvételéről a II. Vatikáni Zsinaton*. Budapešť, 7. jún 1962. MOL 288. f. 5. cs. 267. ö. e. 174 – 176.) Neskôr bol za najskorší žiaduci termín zverejnenia považovaný 15. september. (*Feljegyzés Kállai Gyula elvtárs részére*). Budapešť, 1. august 1962. MOL XIX–A–21–d–0022–10/1962.) O podobnej odďaľujúcej taktike Československa informuje HALKO, Jozef: *I comunisti slovacchi e il concilio Vaticano II*, s. 167 – 169.
- 13 Už 17. – 19. januára 1962 na bratislavskom rokovaní Imre Miklósa a Štátneho úradu pre veci cirkevnej strany konštatovali, že Vatikán urobí všetko pre to, aby na koncile zabezpečil účasť východoeurópskych biskupov. (*Jelentés a csehszlovák és a magyar egyházügyi hivatalok képviselői között Bratislavában folytatott megbeszélésről*. MOL XIX–A–21–d–0019–3/1962.) V prípade Maďarska to boli najmä pokusy ankerského internuncia Lardoneho získať informácie 30. apríla, 25. mája a 6. júna, ako aj podobný polooficiálny záujem na maďarskom veľvyslanectve v Ríme 25. júna. (*Javaslat a Politikai Bizottságnak a Mindszenty-ügyben*. Budapešť 4. august 1962. MOL 288. f. 5. cs. 274. ö. e. 91 – 96.) Hoci sa nepodarilo získať odpoveď, či štát pustí maďarských biskupov na koncil – ústredný prípravný výbor koncilu nepokladal účasť maďarských, československých a baltských biskupov za pravdepodobnú (*Az Ökumenikus Zsinat. A lengyel állambiztonsági szervék információs anyaga*, jún 1962. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 213.) – Vo viacerých fázach boli pozvánky na koncil preda len zaslané do Maďarska. Koncom mája ako prvému skúšobne zaslali pozvánku iba biskupovi Endremu Hamvasovi z Csanádu, predsedovi Maďarskej katolíckej biskupskej konferencie. (Hamvasov neodoslaný list Józsefovi Prantnerovi, Szeged, 24. máj 1962. MOL XIX–A–21–a–V–37–9–1962., resp. *A Vatikán politikája és az Egyetemes Zsinat. Tájékoztató jelentés*. Budapešť, 28. jún 1962. MOL XIX–A–21–d–0022–7/1962. 8–9.) Začiatkom júna boli následne zaslané pozvánky ôsmim slúžiacim biskupom. Koncom augusta zaslali pozvánky na koncil všetkým maďarským biskupom, medzi nimi aj tým, ktorým v účasti na koncile bránili. (*A magyar rk. egyház püspökeihez érkezett zsinati meghívók ügyében jelentés*. Budapešť 19. august 1962. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 251.) V prípade Československa sa Svätá stolica pokúsila informovať o oficiálnom stanovisku k účasti na koncile nie prostredníctvom ankerského internuncia Lardoneho, ale talianskeho veľvyslanca v Prahe. Taliansky veľvyslanec v Prahe, kresťanský demokrat Enrico Aillaud, po prvý raz uprostred júna vyhľadal československého ministra zahraničných vecí Václava Davida a ako katolícka súkromná osoba mu navrhol, aby biskupom povolili vycestovať. Aillaud dostal odpoveď s podmienkami od československého ministra zahraničných vecí začiatkom augusta. (*Feljegyzés Kállai Gyula elvtárs részére a II. Vatikáni Zsinaton való részvétellel kapcsolatos csehszlovák álláspontról*. Budapešť, 16. august 1962. MOL XIX–A–21–d–0022–13/1962.) Nie je vylúčené, že o iniciatíve Enrica Aillauda československé vedenie už vopred vedelo, keďže taliansky diplomat udržiaval od roku 1961 kontakty s československými národno-bezpečnostnými orgánmi. *Rapporto Impedian numero 21*. <http://www.linearossage.it/018%20-50.htm>

svoje kroky¹⁴ – sa pokúsili za povolenie účasti dosiahnuť u Svätej stolice čo možno najviac ústupkov. Nežiadali len garanciu, že na koncile sa nebude napádať socialistické zriadenie, ale pokúsili sa presadiť aj to, aby Svätá stolica uznala právo vlády určiť zloženie delegácie na koncil.¹⁵ Rozhodnejšie požiadavky sformulovalo Československo, ktoré si priamo želalo, aby Svätá stolica neadresovala pozvánky na koncil osobám, ale diecézám.¹⁶ Toto ultimátum, ktorým Československo chcelo zaručiť účasť kapitulných vikárov, ktorí reálne riadili významnú časť diecéz a boli lojálni voči vláde¹⁷, Svätá stolica, prirodzene, neprijala. Neberúc do úvahy požiadavku, ktorá znamenala akceptovanie cirkevno-politického *statusu quo*, zaslala napokon menovité pozvánky len 15 vysväteným biskupom.¹⁸ Podobne ako Československo, aj Maďari sa koncom augusta neúspešne pokúsili získať pozvánky pre predstaviteľov diecéz bez biskupskej hodnosti.¹⁹ Maďarské úrady napokon zabezpečili účasť apoštolského administrátora Pála Brezanóczyho z Egeru, ktorú z cirkevno-politického hľadiska pokladali za bezpodmienečne potrebnú, na koncile tak, že na základe 224. kánonu cirkevného zákonníka sa stal členom maďarskej delegácie ako zástupca chorého györskeho biskupa.²⁰ Aj československé úrady považovali za dobré zostaviť delegáciu s obmedzených počtom členov, aká vyhovovala štátnym záujmom.²¹ Na prvom zasadaní

- 14 O pravidelných rokovaníach svedčí mnoho prameňov. Z hľadiska koncilu je najvýznamnejšia návšteva Karla Hrúzu 14. a 15. augusta 1962 v Budapešti, ako aj pražské rokovania 24. – 26. septembra. Porov.: *Feljegyzés Kállai Gyula elvtárs részére a II. Vatikáni Zsinaton való részvételrel kapcsolatos csehszlovák álláspontról*. Budapešť 16. august 1962. MOL XIX-A-21-d-0022-13/1962. a *Feljegyzés a Csehszlovák Egyházügyi Hivatalban történt látogatásról*. MOL XIX-A-21-d-0014/1962.
- 15 O týchto dvoch podmienkach Pisek už 13. júla informoval zástupcu ministra zahraničných vecí Frigyesa Puju. *A csehszlovák kormány hivatalos állásfoglalása a püspökök zsinatra történő kiutazásával kapcsolatosan*. Budapešť 14. júl 1962. MOL XIX-J-1-j-Olaszország-4/a-006467/1962.
- 16 *Feljegyzés Kállai Gyula elvtárs részére a II. Vatikáni Zsinaton való részvételrel kapcsolatos csehszlovák álláspontról*. Budapešť 16. august 1962. MOL XIX-A-21-d-0022-13/1962.
- 17 Podľa Hrúzovej informácie v tom čase spomedzi 13 československých diecéz stál vysvätený biskup len na čele troch. *Feljegyzés Kállai Gyula elvtárs részére a II. Vatikáni Zsinaton való részvételrel kapcsolatos csehszlovák álláspontról*. Budapešť 16. august 1962. MOL XIX-A-21-d-0022-13/1962.
- 18 *Javaslat a Politikai Bizottságnak magyar katolikus egyházi vezetőknek a II. Vatikáni Zsinaton való részvételére*. 28. august 1962. MOL 288. f. 5. cs. 277. ö. e. 63 – 66.
- 19 Zdá sa, že po budapeštianskej návšteve Karla Hrúzu 14. a 15. augusta sa zrodila myšlienka, aby csanádsky biskup Endre Hamvas napísal Svätej stolici list, v ktorom žiada pozvánky aj pre apoštolských administrátorov. Hoci národnobezpečnostné orgány neodporúčali, aby bol list csanádskeho biskupa kardinálovi Testovi z 24. augusta odoslaný, lebo v sprievodnom liste adresovanom rímskemu chargé d'affaires Istvánovi Mesterovi Hamvas ozrejnil, že napísanie listu podnietil Štátny úrad pre veci cirkevné, štátne vedenie sa napokon rozhodlo list odoslať. Hamvasov list kardinálovi Testovi a Istvánovi Mesterovi: ÁBTL 3.1.5. O-14963/2. 173–174. Koncept Hamvasovho listu kardinálovi Testovi sa ďalej dá nájsť: MOL XIX-A-21-a-V-37-17/1962. To, že list prišiel do Ríma, dokazuje: *Mester István Zágon Józsefhez intézett levele*. Rím, 8. september 1962. Archív Nadácie sv. Štefana (Rím), Zágonova korešpondencia: 18/1.
- 20 Poverovacia listina györskeho biskupa Kálmána Pappa bola napísaná 15. septembra 1962. Poverovacia listina györskeho biskupa Kálmána Pappa: MOL XIX-A-21-a-V-37-10-1962. Štátny úrad pre veci cirkevné chcel dosiahnuť, aby sa egerský apoštolský administrátor Pál Brezanóczy stal plnoprávnym zástupcom györskeho ordinára. 244. kánon, na ktorý sa odvolávali, to však neumožňuje: podľa cirkevného práva sa môže zástupca zúčastniť len na verejných schôdzach a nemá hlasovacie právo, je oprávnený len podpísať dokumenty koncilu. – *Codex Iuris Canonici Pii X. Pontificis maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*. Romae, 1917. 48. Brezanóczy sa napokon zúčastnil na prvom zasadnutí koncilu ako odborník, čo mu zaručilo podstatne väčšie kompetencie.
- 21 Na prvom zasadaní koncilu sa napokon z Československa zúčastnili traja biskupi, nitriansky biskup Eduard Nécsey, trnavský biskup Ambróz Lazík a olomoucký pomocný biskup František Tomašek. Povolenie vycestovať pre Tomaška, ktorého štát neakceptoval, prekvapilo aj samotného pomocného biskupa. RICCAR-

koncilu sa tak napokon – na prekvapenie a radosť Svätej stolice – zúčastnila delegácia s obmedzeným počtom členov z takmer každej krajiny socialistického bloku.²²

Úlohy v čase konania koncilu

Za povolenie účasti delegácií na koncile odzneli tri hlavné argumenty. Účasť lojálnych cirkevných hodnostárov mohla zaručiť bezprostredné informácie nielen o práci koncilu, ale aj o vnútorných pomeroch na pápežskom dvore a o očakávanom smerovaní politiky Svätej stolice. Účasť na veľkom medzinárodnom cirkevnom podujatí sľubovala štátom socialistického bloku aj zvýšenie prestíže, minimálne umožnila vyhnúť sa medzinárodno-politickej izolácii. Po tretie – a to bolo najdôležitejšie –, garancie Svätej stolice znižovali riziko toho, že slávnostným odsúdením komunizmu budú „provokovať“ socialistický blok a jeho delegácie.

Otázka odsúdenia komunizmu

Napriek sľubom Svätej stolice počas príprav koncilu, dokonca aj napriek úmyslu Jána XXIII., ktorý na koncile vyjadril v otváracom prejave,²³ bol socialistický blok a komunizmus opakovane atakovaný aj počas koncilu. „Konzervatívno-integristické“ krídlo v aule koncilu pevne reprezentovalo potrebu odsúdiť komunizmus, alebo v širšom zmysle marxizmus.²⁴ Hlavnými iniciátormi útokov na socialistický blok okrem konzervatívneho kríd-

DI, Andrea: *Il Vaticano e Mosca*. 237. Toto československé gesto maďarský Štátny úrad pre veci cirkevné neskôr hodnotil tak, že posmelilo Svätú stolicu poslať pozvánky Belonovi a Józsefovi Winklerovi, ktorí sice boli vymenovaní za biskupov, avšak kvôli absencii štátneho súhlasu neboli vysvätení. *Feljegyzés a Csehszlovák Egyházügyi Hivatalban történt látogatásról*. Budapešť, 4. október 1962. MOL XIX–A–21–e–0014–1/1962. Okrem biskupov vycestoval ako chargé d'affaires rožňavského biskupa Roberta Pobožného aj litoměřický kapitulný vikár Eduard Oliva. Podobne ako maďarského apoštolského administrátora Pála Brezanóczyho z Egeru, zrejme aj jeho biskup Pobožný – na štátny popud – na základe 224. kánonu poveril administratívnymi úlohami. Porov.: HAL'KO, Jozef: *I comunisti slovacchi e il concilio Vaticano II*. 168–169.

22 Okrem troch československých a dvoch maďarských biskupov sa napokon na prvom zasadaní zúčastnilo 25 biskupov z Poľska (KŁOCZOWSKI, Jerzy: *Les évêques polonais et le Concile Vatican II*. 167.) a 4 biskupi z NDR (PILVOUSEK, Josef: *Kirche und Diaspora. Die Katholische Kirche in der DDR und das Zweite Vatikanische Konzil*. 158 – 161.) Juhoslovanská vláda povolila vycestovať na koncil všetkým biskupom a pomocným biskupom. (*A szocialista országok püspökeinek a zsinaton való részvételéről és a zsinati előkészületekről tájékoztató jelentés*. Budapešť 29. september 1962. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 272–273.) Aj Bulhari povolili vycestovať dvom biskupom (*Tájékoztató jelentés*. Budapešť 31. august 1962. ÁBTL O–14963/2. 253.), no zdá sa, že exarcha Kurtev na radu Východnej kongregácie – ktorá sa obávala, že ho nepustia naspäť do vlasti – sa napokon na prvom zasadnutí nezúčastnil. Z Rumunska a Albánska však povolenie vycestovať nedostal nikto. A. RICCARDI: *Il Vaticano e Mosca*, s. 237.

23 Pápež Ján XXIII. v otváracom prejave zdôraznil, že úlohou koncilu nie je odsúdiť omyly: cirkev chce riešiť problémy sveta radšej „milosrdenstvom, než prísnosťou“, k problémom chce pristupovať radšej „silou svojho učenia“ než ich „odsúdením“. AAS 54 (1962) 778.

24 V tejto otázke sa napokon zrodilo kompromisné riešenie. Odkazy na predchádzajúce prejavy pápeža, ktoré odsudzovali komunizmus, napokon zahrnuli do kapitoly, ktorá sa vo všeobecnosti venovala omylom ateizmu. O otázke komunizmu na koncile a diskusiách o nej podrobne oboznamuje: TURBANTI, Giovanni: *Il problema del comunismo al Concilio Vaticano II*. 147 – 187. Najostrejšie diskusie o odsúdení komunizmu prebiehali na poslednom zasadaní koncilu; hoci sa cirkevné úrady touto otázkou na svojich predchádzajú-

la cirkevných hodnostárov bola cirkevná emigrácia jednotlivých socialistických krajín. Emigrantskí farári, ktorí zastávali významné posty vo vatikánskych úradoch a po druhej svetovej vojne sa stali dôležitými poradcami pri utváraní „východnej politiky“ Svätej stolice,²⁵ sa totiž snažili vytvoriť protikomunistickú atmosféru²⁶ a usilovali sa ovplyvniť a izolovať delegácie zo socialistického bloku.²⁷

Vo vedení cirkevnej politiky sa na obranu pred útokmi proti socializmu „zrodil úplný konsenzus v tom, že po katolíckej línii je na medzinárodnom poli úlohou potlačiť krajne pravicové kruhy a podporovať politicky pozitívne sily“.²⁸ Pri plnení tejto úlohy mali dôležitú úlohu delegácie, ktoré sa zúčastnili na koncile. Delegácie dostali nielen všeobecné cirkevno-politické usmernenie,²⁹ ale prostredníctvom svojich členov-agentov sa snažili zabezpečiť úspešné splnenie úlohy aj operatívnou cestou.³⁰

„Potlačenie krajne pravicových kruhov“ znamenalo v podstate izoláciu emigrantských farárov a ich vytlačenie z rozhodovacích procesov Vatikánu. V tejto oblasti bolo úlohou

cich medzinárodných zasadnutiach osobitne zaoberali, po skončení koncilu sa socialistické cirkevno-politické hodnotenia nevenovali ostrým diskusiám, ku ktorým došlo počas štvrtého zasadania. Na prijateľné riešenie diskusie odkazujú len formulácie, že z boja „modernistov“ a „integristov“ – pod vplyvom pápeža Pavla VI. – napokon víťazne vyšli „modernisti“. Porov.: *II. Vatikáni Zsinat. Tájékoztató tervszete a külképviseleteknek a zsinatról*. Nagy László. Budapešť, 28. december 1966. MOL XIX-A-21-a-V-37-4-1966.

- 25 Účastníkmi konferencie o situácii „cirkvi ticha“, ktorá sa 6. – 7. januára 1962 konala v rímskom jezuitskom centre, boli najmä emigrantskí farári v službách Svätej stolice. *Tájékoztató jelentés. Budapest, 31. január 1962. Értekezlet a jezsuita rend központjában*. ÁBTL 3.1.5. O-14963/1. 361 – 362.
- 26 Taká bola napríklad rímska výstava o „cirkvi ticha“, ktorá sa konala počas prvého zasadania koncilu. O výstave je mnoho záznamov v spisoch národno-bezpečnostných orgánov. Najpodrobnejšia správa: *A „néma egyház“ elnevezésű kiállítás. A lengyel állambiztonsági szervék információs anyaga*, marec 1963. ÁBTL 3.1.5. O-14963/3-a. 266–292.
- 27 Napríklad: *A csehszlovák állambiztonsági szervektől kapott információ*. Vedúci oddelenia III/4 podplukovník Sándor Márkus vedúcemu skupiny III/III Eperjesimu. Budapešť, 20. marec 1963. ÁBTL 3.1.5. O-14963/3-a. 306–307.
- 28 *Jelentés a szocialista országok egyházügyi hivatalvezetőinek tanácskozásáról*. Budapešť, 6. jún 1964. MOL XIX-A-21-e-0015-1/a/1964. 4.
- 29 O obsahu maďarských cirkevno-politických pokynov sa dočítame v dokumente: *Feljegyzés a II. Vatikáni Zsinaton résztvevő magyar egyházi vezetőkkel folytatandó előkészítő beszélgetéshez*. Budapešť 17. september 1962. MOL XIX-A-21-d-0022-20-1962.
- 30 Vzhľadom na význam II. Vatikánskeho koncilu národno-bezpečnostné orgány socialistických krajín o najdôležitejších operatívnych úlohách rokovali na svojich medzinárodných stretnutiach. Maďarská strana mala už na rokovaní, ktoré sa konalo 5. – 7. júla 1962 v Budapešti, pripravený návrh vytvoriť na operatívne sledovanie koncilu ústredný riadiaci orgán s poľským alebo ruským vedením. Maďari napokon plénu svoj nápad nepredložili, nakoľko mali pocit, že ostatné kooperujúce orgány nemajú potrebu spolupracovať až na takomto stupni. (*Az 1962. július 5–7. között Varsóban megrendezendő tárgyalással kapcsolatos operatív javaslat*. Budapešť 28. jún 1962 ÁBTL 3.1.5. O-14963/1. 450 – 453., ako aj *A baráti államok állambiztonsági szerveinek a vatikáni zsinattal kapcsolatos varsói értekezletéről jelentés*. Budapešť 11. júl 1962 ÁBTL 3.1.5. O-14963/2. 230 – 237.) Na rokovaní po prvom zasadaní 26. – 28. júla 1963 sa opäť objavila myšlienka urýchliť počas druhého zasadania vzájomnú výmenu informácií, na zasadnutí sa však v tejto veci rozhodnutie nezrodilo, strany sa dohodli len na tom, že účastníci v prípade potreby zorganizujú bilaterálne alebo multilaterálne rokovania s cieľom realizovať a koordinovať spoločné akcie. (*Feljegyzés a szocialista állambiztonsági szervek budapesti tanácskozásáról*. Budapešť, 29. júl 1963. ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. 181 – 185.) Absencia koordinácie operatívnej práce často viedla k stretom. Poľskej a maďarskej tajnej službe, ktoré sa vo Vatikáne pohybovali v rovnakých kruhoch, sa napríklad neraz stalo, že orgány oboch krajín za veľké peniaze kúpili tú istú správu, čo vysvitlo až neskôr, keď si informácie vymenili. (*Jelentés egyházi ügyekben Varsóban lefolytatott megbeszélésekről*. Budapešť 29. september 1965. ÁBTL 3.1.5. O-14963/9-a. 383 – 385.)

delegácií na koncile na jednej strane získať informácie potrebné na operatívne spracovanie emigrantských farárov,³¹ na druhej strane priamo informovať Svätú stolicu – v duchu záujmov socialistického štátu – o situácii miestnych cirkví.³²

Paralelne s tým „podpora politicky pozitívnych síl na koncile“ znamenala podporu iniciatív, návrhov a uznesení, ktoré vyhovovali záujmom socialistických krajín a prevažne súviseli s tzv. „pokrokovým“ smerom. Ciele, dosiahnuté na tomto poli vďaka „pozitívnemu učeniu“ lojálnych biskupov, výrazne prispeli k tomu, že cirkevným predstaviteľom, ktorí si to zaslúžili, bola neskôr opäť povolená účasť, keďže povolenie sa vydávalo osobitne na každé zasadanie.³³

Socialistický „imidž krajiny“ a nadväzovanie zahraničnopolitických kontaktov

Poslaním delegácií zo socialistických krajín bolo už ich účasťou na koncile dokázať, že na rozdiel od propagandy o „cirkvi ticha“ aj v týchto krajinách cirkev v skutočnosti pracuje slobodne. Delegácie síce opakovane kritizovali, že ich členmi sú len lojálne osobnosti³⁴ a aj Vatikán inicioval, aby sa na neskorších zasadaniach koncilu zúčastnil väčší počet biskupov,³⁵

31 Už pred koncilom pokladali za dôležité, že „v záujme skonkretizovania operatívnej práce a s prihliadnutím na vzájomné možnosti je potrebné dohodnúť sa aj na vzájomnom spracovaní vatikánskych, resp. emigrantských duchovných“, pričom tento cieľ zostal prioritou aj neskôr. (*A II. Vatikáni Zsinattal kapesolatos feladatok*. Bez dátumu. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 347–349.) Na zasadnutí úradov pre veci cirkevné v roku 1964 v Berlíne napríklad Puzin vyzdvihol: „Pokladáme za dôležité aj to, aby sme urobili rad opatrení aj na odhalenie predstaviteľov ukrajinskej a litovskej katolíckej emigrácie a iných agentov Vatikánu.“ *VI. Pál pápa politikája*. MOL XIX–A–21–e–0015–1/b/1964. 7.

32 Významným príkladom „pozitívneho učenia“ smerom k Svätej stolici je podanie csanádskeho biskupa Endre Hamvasa s názvom Quaesitio-Mindszentyana, odzrkadľujúce štátne stanovisko, ktoré počas prvého zasadania pripravil pre Štátny sekretariát. *A Zsinaton tartózkodó magyar püspökökről tájékoztató jelentés*. Budapešť 13. novembra 1962. ÁBTL 31.5. O–14963/2. 317. Obsah podania sumarizuje: *Javaslat a Politikai Bizottságnak a Vatikán és a magyar állam által közzétett néhány kérdés rendezésére*. Budapešť, 28. marec 1963. Vydal: ÓLMOSI, Zoltán: *Mindszenty és a hatalom*, s. 100 – 102.

33 Na berlínskom rokovaní úradov pre veci cirkevné, ktoré sa konalo po druhom zasadaní koncilu, napríklad pracovník Úradu pre veci cirkevné československého ministerstva školstva a kultúry Verner o tom informoval takto: „Náš názor je, že účasť československých cirkevných predstaviteľov na treťom zasadaní vatikánskeho koncilu bude potrebná a správna. Domnievame sa, že bude potrebné aj naďalej pružne podporovať mierové kroky niekoľkých pokrokových predstaviteľov Vatikánu.“ *Az ÁEH-ok 1964. május 25–30. között Berlinben tartott értekezletének német nyelvű jegyzőkönyve*. MOL XIX–A–21–d–0015–1/f–1964. 155. Štátnej cirkevnej politike sa najmenej podarilo ovplyvniť delegáciu v Poľsku. Napríklad poznanský biskup Antonio Baraniak na druhom zasadaní vystúpil s nepriateľským, antikomunistickým prejavom, pričom členovia na koncile mimoriadne aktívnej poľskej delegácie viackrát v diskusiách navrhli, aby sa vzala do úvahy smutná situácia a martýrsky osud kresťanov v socialistických krajinách. (*A II. Vatikáni Zsinat második ülészakáról összefoglaló jelentés*. Budapešť 3. február 1964. ÁBTL O–14963/7. 205 – 210.) Podobne významnú rolu vo výboroch koncilu zohral krakovský arcibiskup Karol Józef Wojtyła, neskorší pápež Ján Pavol II., ktorý takisto podporoval odsúdenie komunizmu. TURBANTI, Giovanni: *Il problema del comunismo al Concilio Vaticano II*. 165 – 179.

34 Napríklad podľa predstaviteľov maďarskej duchovnej emigrácie členov maďarskej delegácie usmernil štát. Vyslaní boli na ústredný pokyn, ako aj biskupi z Československa a iných „ľudovodemokratických“ krajín. *A II. Vatikáni Zsinaton résztvevő magyar papi delegáció vezetőivel kapesolatos javaslat*. Budapešť 1. november 1962. ÁBTL O–14963/2. 306 – 308.

35 Vo verbálnej nóte (*Note verbale*), ktorá bola odovzdaná maďarskej delegácii 6. decembra 1962, Svätá stolica napríklad osobitne žiadala (bod d.), aby sa na neskorších zasadaniach zúčastnilo viac biskupov. Maďarský preklad *Note Verbale: Tájékoztató a II. Vatikáni Zsinat első ülészakának főbb tapasztalatairól*.

je však nesporné, že nečakaný príchod delegácií na prvé zasadanie zlepšil hodnotenie krajín socialistického bloku.³⁶

Úlohou delegácií bolo okrem toho nadväzovať aj medzinárodné kontakty. Nové kontakty neznamenali len nový informačný zdroj, ale aj kanál, prostredníctvom ktorého sa dalo po celom svete šíriť dobré meno socialistických krajín, z ktorých cirkevní hodnostári pochádzali.³⁷ V prípade Československa a Maďarska však cieľom nadväzovania vzťahov nebolo len zlepšiť „imidž krajiny“, ale – najmä počas prvého zasadania – začať rokovania so Svätou stolicou, ktoré od jari 1963 v znamení rodiacej sa novej „východnej politiky“ už neprebíhali medzi biskupmi a predstaviteľmi Svätej stolice, ale medzi predstaviteľmi štátnej cirkevnej politiky a vatikánskymi diplomatmi.³⁸

Možnosť priameho získania informácií

Dôležitou úlohou delegácií na koncile bolo napokon aj bezprostredné získavanie informácií.³⁹ Z koncilu, ktorý v zásade chápali ako politickú udalosť, zaujímali predstaviteľov

20. december 1962. MOL XIX–A–21–d–0022–31/1962. Dokument vydal: SZABÓ, Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, s. 69.

- 36 Informačná správa Úradu pre veci cirkevné zo 4. januára 1963 na základe udalostí a medzinárodného hodnotenia prvého zasadania koncilu skonštatovala, že účasť socialistických krajín, vrátane maďarského biskupa, bola správna. Podľa správy „kruhy studenej vojny“ nerátali s príchodom delegácií zo socialistických krajín, ich účasť teda „paralyzovala radikálne prvky, emigrácii zabránila najmä v osočovaní, keďže prítomnosť biskupov im znemožnila účinne využiť nepravdivé tvrdenia o ich väznení a prenasledovaní.“ Správa okrem toho podčiarkla, že účasť zdvihla autoritu komunistických strán, zvýšila vplyv komunistického masového hnutia. *ÁEH 3. számú tájékoztató a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat első ülészakának munkájáról – és az ülészak befejezésének 1962. december és 1963. január havi hazai, illetve nemzetközi sajtóvisszhangjáról*. Budapešť, 4. január 1963. MOL M–KS–288. f. 22. cs. 1963/7. ö. e. 59 – 80.
- 37 Na tento cieľ napríklad v prípade Maďarska slúžili veľvyslanecské recepcie, ktoré sa konali pri príležitosti každého zasadania. Na recepciách sa snažili zabezpečiť účasť čo najväčšieho počtu zahraničných cirkevných osobností, keďže účastníci svojou prítomnosťou zvyšovali autoritu maďarského štátu a zároveň aj akceptovali existujúci *status quo*. Zastretý úmysel maďarských recepcií pociťovala aj emigrácia, ktorá sa snažila zabrániť tomu, aby sa na nej zúčastnili vážení cirkevní hodnostári. Porov.: *Száll római követe Péter külügyminiszterhez. Fogadás a magyar püspöki delegáció tiszteletére*. Rím, 5. december 1963. MOL XIX–A–21–d–004–61–1963 (22. d.) Rovnakému cieľu slúžilo aj to, že sa prostredníctvom maďarskej delegácie snažili pozvať na návštevu Maďarska čo najviac „progresívnych“ osôb. Porov. napríklad: *Másolat római követünk Péter elvtársához küldött 1963. február 4-én kelt leveléről*. MOL XIX–A–21–d–004–3/d–1963. (22. d.)
- 38 Už na prvom zasadani koncilu bolo úlohou maďarskej delegácie sondovať aj v súvislosti s riešením „niekoľkých nevyriešených otázok“. *A II. Vatikáni Zsinat első részének tapasztalatai. Jelentés*. Budapešť 6. jún 1963. ÁBTL O–14963/2. 138 – 150. Priame rokovania s maďarskou vládou v každom prípade inicioval Vatikán: na „vnuknutie“ Svätej stolice sa zrodil list, na základe ktorého vatikánska *Note verbale*, zaslaná prostredníctvom biskupov maďarskej vláde, naznačila cestu „muža cirkvi“ do Maďarska. *Észrevételek a II. Vatikáni Zsinat következő /második/ szakaszáig terjedő időpontban esedékes teendőkről*. (Záznam Pála Brezanóczyho pre Úrad pre veci cirkevné súvisiaci s II. Vatikánskym koncilom.) 14. január 1963. MOL XIX–A–21–a–V–37–28/1962.
- 39 Získavanie informácií bolo síce úlohou duchovných, resp. agentov, ktorí dostali miesto v delegácii, na koncile však čoraz väčšiu úlohu na tomto poli dostávali predstavitelia socialistickej tlače. Po prvom zasadani pražského úradu pre veci cirkevné priamo informovali o tom, že československý pracovník a vikár Oliva, ktorí boli vyslaní na rímske veľvyslanectvo, nedokázali získať relevantné informácie. Z toho dôvodu na druhú časť koncilu navrhol radšej vyslať šikovných novinárov (fotografov). *Feljegyzés a Csehszlovák Iskola- és Kulturálisügyi Minisztérium Egyháziügyi főosztályának vezetőivel 1963. január 8-án folytatott tárgyalásról*. Budapešť 16. január 1963. MOL XIX–A–21–d–0014–3–1963.

cirkevnej politiky krajín socialistického bloku najmä také správy, ktoré sa vzťahovali najmä na politické smerovanie koncilu a Svätej stolice a na očakávané stanovisko ku komunizmu a socialistickým krajinám. Z tohto hľadiska boli za osobitne dôležité považované informácie o rozložení síl vo Vatikáne a o smeroch, ktoré sa objavili na koncile, o pápežovej politike, o činnosti Sekretariátu pre kresťanskú jednotu alebo o činnosti Sekretariátu pre nekresťanov, ktorý bol založený v roku 1964, ako aj všetky dokumenty alebo informácie, charakterizujúce politickú dimenziu koncilu.⁴⁰

Hodnotenie koncilu

Predstavitelia cirkevnej politiky krajín socialistického bloku na základe informácií od členov delegácií a agentov, ktorí spolupracovali s tajnou službou, ako aj v súvislosti s procesmi v ďalších dvoch medzinárodných cirkevných organizáciách, na svojich pravidelných zasadnutiach hodnotili utváranie politiky koncilu a Svätej stolice. Na záver koncilu sa vo vatikánskej politike vytvorili dva prúdy.

Súboj „progresívneho“ a „integristického“ krídla

V prvom období sa udalosti na II. Vatikánskom koncile hodnotili ako vynikajúca možnosť súboja „progresívneho“ a „integristického“ krídla.⁴¹ V tomto zmysle chápal pontifikát Jána XXIII. ako východisko pozitívneho procesu. Za hlavnú zásluhu Roncalliho sa považovalo, že keď zistil trvácnosť socialistického systému, snažil sa o usporiadanie vzťahov medzi socialistickým blokom a Svätou stolicou a namiesto bojovného antikomunizmu sa akceptovaním *statusu quo* snažil dosiahnuť pre cirkev čo najpriaznivejší kompromis.⁴² Koncil, ktorého cieľom bola vnútorná obroda cirkvi, keď zoberal do úvahy túto situáciu, presiahol cirkevný rámec a zasadenie sa pápeža za mier prinieslo také témy, ktoré „sa zhodovali nielen so záujmami cirkvi, ale aspoň sčasti aj so záujmami socializmu, resp. národov budujúcich komunizmus“.⁴³

V tomto interpretačnom modeli však bolo hodnotenie pontifikátu „mierne pokrokového“ Pavla VI. už ambivalentnejšie. Politiku nového pápeža, ktorý sa snažil vytvoriť rovnováhu medzi „modernistickými“ a „konzervatívnymi“ silami, už pokladali za labilnú, nakoľko okrem nadviazania na politiku svojho predchodcu umožnil aj istý posun smerom

40 Stáloú úlohou delegácií bolo získať materiály o plánoch a predstavách Vatikánu, zameraných proti záujmom socialistických krajín. *II. Vatikáni Zsinat elhárítására operatív terv.* Budapešť, 27. júl 1962. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 240–245. Z tohto aspektu pokladalo Československo na koncile za podstatnú aj prácu laického a informačného výboru, nakoľko podľa ich zväzenia sa vo výboroch rokovalo „o politických súvislostiach a metódach pre podmienky mierového spolunažívania“. *Feljegyzés a Csehszlovák Iskola- és Kulturálisügyi Minisztérium Egyházügyi főosztályának vezetőivel 1963. január 8-án folytatott tárgyalásról.* Budapešť 16. január 1963. MOL XIX–A–21–d–0014–3–1963.

41 *Jelentés a szocialista országok egyházügyi hivatalvezetőinek tanácskozásáról.* József Prantner. Budapešť 6. jún 1964. MOL XIX–A–21–e–0015–1/a/1964.

42 *Vatikáni helyzet a két ülészak közötti időben.* (Ieto 1963) ÁBTL 3.1.5. O–14963/5. 127 – 140.

43 *ÁEH 5 számú tájékoztató az általános egyházpolitikai kérdések hazai- és nemzetközi sajtóvisszhangjáról.* Budapešť, 12. júl 1963. MOL M–KS–288. f. 22. cs. 1963/7. ö. e. 164 – 192. Podobne: HALKO, Jozef: *I comunista slovacchi e il concilio Vaticano II*, s. 172 – 173.

doprava.⁴⁴ Pavol VI. však v každom prípade mal natoľko triezve zmýšľanie, že v závere koncilu pomohol zvíťaziť „modernistom“, keďže si bol vedomý, že prípadné víťazstvo „integristov“ by mohlo viesť k izolácii Svätej stolice, čo by dlhodobé záujmy cirkvi poškodilo.⁴⁵

Nová jednotná politika Svätej stolice

Na rozdiel od uvedeného chápania poľskí analytici od počiatkov zdôrazňovali zásadnú totožnosť dvoch prúdov, ktoré sa objavili vo Svätej stolici a na koncile.⁴⁶ Toto chápanie ich v závere koncilu viedlo ku konštatovaniu zásadnej ideovej zhody medzi „progresívnymi“ a „konzervatívnymi“ silami: rozdiel medzi nimi spočíva len v otázke metód, aké treba použiť. V tomto chápaní namiesto diskontinuity medzi pontifikátom Jána XXIII. a Pavla VI. zdôrazňovali zásadnú kontinuitu: vyhlásenie a priebeh koncilu boli súčasťou jediného komplexného plánu. Cirkev sa tým, že sa definuje ako faktor mimo štátne usporiadania, snaží odtrhnúť od kapitalistického sveta, v skutočnosti však pripravuje metodicky novú ofenzívu proti socialistickým krajinám. *Aggiornamento* z koncilu a zmena politiky Svätej stolice teda poslúži posilneniu pozície cirkvi v novej spoločenskej a politickej situácii, v zmenených formách civilizácie.⁴⁷

Alternatívy cirkevnej politiky

Dva interpretačné modely sa v konečnom hodnotení zhodli na tom, že napriek zmene charakteru katolíckej cirkvi, ku ktorej došlo na koncile, ju treba aj naďalej pokladať za jedného z najnebezpečnejších ideologických nepriateľov. Preto naďalej pokladali za platný Puzinom a Karpovom navrhnutý program⁴⁸ o úlohách, aké treba realizovať v medzinárodných cirkevných organizáciách s cieľom znížiť vplyv katolíckej cirkvi a zabrániť prípadnému vzniku kresťanskej jednoty.⁴⁹

44 „Dôležitou spoločnou úlohou všetkých delegácií je štúdium boja prúdov vnútri Vatikánu a príprava na potrebné zmeny, ak posun doprava bude pokračovať.“ *Jelentés a szocialista országok egyházügyi hivatalvezetőinek tanácskozásáról*. József Prantner. Budapešť, 6. jún 1964. MOL XIX–A–21–e–0015–1/a/1964.

45 *II. Vatikáni Zsinat. Tájékoztató tervezet a külképviseleteknek a zsinatról*. László Nagy. Budapešť 28. december 1966. MOL XIX–A–21–a–V–37–4–1966.

46 Podľa ich hodnotenia „pokrokový“ prúd odmietol otvorený boj proti komunizmu najmä preto, aby sa uľahčil politický a ideologický vplyv Vatikánu v socialistických krajinách: pokojné mierové spolupráce je podľa nich vskutku potrebné len do pádu komunizmu. *Az ökömenikus zsinat. A lengyel állambiztonsági szervek információs anyaga*. Varšava 18. jún 1962. ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 176 – 214.

47 *A Vatikán új politikája. A lengyel elvtársak Vatikánnal kapcsolatos előadása*. MOL XIX–A–21–e–7. tétel–0046–5/d/1967.

48 Hodnotenie v súhrne hovorilo o nebezpečenstvách iniciatívy a ofenzívy Svätej stolice, z toho dôvodu za najpodstatnejšie úlohy pokladali prevzatie iniciatívy, zvýšenie aktivity pražskej kresťanskej mierovej konferencie a vyvažovanie „nepriateľských“ prúdov vo Svetovej rade cirkví, ako aj udržanie vedúcich pozícií. *Jelentés a szocialista országok állami egyházügyi szervei vezetőinek és pártmegbízottainak Varsóban megtartott egyházpolitikai tanácskozásáról*. Budapešť 9. október 1967. MOL XIX–A–21–e–7. tétel–0046–5/g/1967. 2 – 4.

49 Vedúci nemeckého sekretariátu pre veci cirkevné Hans Seigewasser a István Baló, vedúci Agitačno-propagačného oddelenia Ústredného výboru Maďarskej socialistickej robotníckej strany, pokladali z hľadiska kresťanskej jednoty za základnú otázku, na čo je jednota potrebná. Kresťanskú jednotu možno podporiť

Medzi predstaviteľmi cirkevnej politiky krajín socialistického bloku však vznikol zásadný rozdiel v názore na to, aké konkrétne kroky treba voči katolíckej cirkvi urobiť. Stúpení názoru zdôrazňujúceho zásadnú kontinuitu politiky Svätej stolice – patria sem okrem Poliakov, ktorí hodnotenie vypracovali, aj východní Nemci a Sovieti – síce uznávali, že v politike Vatikánu existujú pozitívne prvky, no celkovo odmietali ideologický dialóg a diplomatické rokovania, ktoré ako konzekvenciu koncilu ponúkla Svätá stolica.⁵⁰

Naproti tomu Československo a Maďarsko, ktoré so Svätou stolicou rokovali od prvého zasadania koncilu, i keď nepopierali hrozby vyplývajúce z kontaktov s Vatikánom, poukázali aj na možnosti, aké – práve na základe skutočných rozdielov medzi „pokrokovými“ a „konzervatívnymi“ silami, ktoré sa podľa ich predpokladov skrývali za politickým smerovaním Vatikánu – možno adekvátnou prezieravosťou a dôkladnou prípravou využiť, keď iniciatívu ani na poli rokovaní, ani na poli dialógu neprenehajú Vatikánu.⁵¹

Súhrn

Rámcový prehľad postoja socialistického bloku k II. Vatikánskemu koncilu nielenže dopĺňa predstavu o dôležitej udalosti moderných dejín katolíckej cirkvi, ale aj ponúka odpoveď na často kladenú otázku, do akej miery existovala centrálna riadená, koordinovaná komunistická cirkevná politika.

Po vyhlásení koncilu krajiny socialistického bloku na základe sovietskeho usmernenia jednotne účasť na koncile odmietli. Podobne jednotné bolo aj nové stanovisko z jari 1962, ktoré účasť principiálne pripúšťalo. Pri praktickej realizácii novej účasti jednotlivé krajiny v rámci spoločne vymedzených bariér však pri zostavení delegácií a určení ich úlohy na koncile disponovali pomerne veľkým manévrovacím priestorom, každá krajina v súlade s vlastnou domácou situáciou.

Čo sa týka cieľov súvisiacich s katolíckou cirkvou, prirodzene, aj po koncile zotrvala zásadná ideová jednota, avšak významné diferencie sa prejavili pri hodnotení politiky Svätej stolice a dosahu koncilu, čo znemožnilo vymedziť spoločný rámec cirkevnej politiky, ktorý by určoval manévrovací priestor pre jednotlivé krajiny.

Stanovisko každej krajiny k budúcej cirkevnej politike vzniklo na základe váhy katolíckej cirkvi v danom štáte, ako aj toho, aký vnútropolitický význam alebo riziko v tejto súvislosti predstavovali dialóg so Svätou stolicou a prípadná dohoda.

v závislosti od toho, či má antikomunistické sfarbenie alebo ide o jednotu za mier. *Az állami egyházügyi hivatalok 1964. május 25–30. között Berlinben tartott értekezletének német nyelvű jegyzőkönyve.* MOL XIX–A–21–d–0015–1/f–1964. 168. V každom prípade aj neskôr to vnímali tak, že hlavným cieľom koncilu je vytvoriť jednotný front proti komunizmu, čomu socialistický tábor zrejme nedokáže zabrániť, no môže proti tomu protestovať. *Makarcev, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Egyházügyi Tanács h. elnöke, hozzászólása Alexander Szkarzynszkik a Lengyel Egyházügyi Hivatal igazgatója, „A II. Vatikáni zsinat után kialakult helyzet értékelése, a Vatikán ideológiai és politikai koncepciójával szembeni közös elvi állásfoglalás, sajátos gyakorlati feladatok.“ c. előadásához.* MOL XIX–A–21–e–0046–3/1967. 29–30.

50 „Podľa sovietskych súdruhov by dialóg znamenal krok späť. Podľa názoru poľských súdruhov dialóg prinesie zosilnenie revizionistických tendencií. Nemeckí súdruhovia prišli v otázke dialógu k všeobecnému záveru na základe analýzy škodlivej činnosti Paulusa Gesellschafta, ktorý riešil doterajšie diskusie.“ Tamže. 4–6.

51 „Československé a maďarské vystúpenie, uvedomujúc si nebezpečenstvá, poukázalo aj na tie možnosti, ktoré sa dajú využiť vďaka prezieravosti a dôslednej príprave. Zdôraznili sme, že ani na tomto poli triedneho boja nemôžeme prenechať iniciatívu.“ Tamže.

Zdá sa, že – napriek zásadným rozdielom – podobnosť miestnych špecifik, ako aj skúsenosti z rokovaní so Svätou stolicou, ktoré za začali už počas koncilu, viedli predstaviteľov československej a maďarskej cirkevnej politiky k vytvoreniu podobne zameranej cirkevnej politiky. Naše výsledky teda poukazujú na to, že aj v budúcnosti sa oplatí dôkladnejšie preskúmať spoločné body (česko)slovenskej a maďarskej cirkevnej politiky, najmä korelácie medzi rokovaniami so Svätou stolicou.

Použitá literatúra

- HALKO, Jozef: A magyar és csehszlovák titkosszolgálat együttműködése a II. Vatikáni Zsinat „operatív feldolgozásában“. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2006/1–2., s. 81 – 87.
- HALKO, Jozef: I comunisti slovacchi e il concilio Vaticano II. In: *Annuario Historiae Conciliorum*. Jahrgang 31. Heft 1. (1999), s. 166 – 186.
- KŁOCZOWSKI, Jerzy: Les évêques polonais et le Concile Vatican II. In: *Le deuxième concile du Vatican (1959–1965). Actes du colloque organisé par l'École française de Rome en collaboration avec l'Université de Lille III, l'Istituto per le scienze religiose de Bologne et le Dipartimento di studi storici del Medioevo e dell'età contemporanea de l'Università di Roma – La Sapienza. (Rome 28–30 mai 1986)*. Rome, 1989, s. 165 – 177.
- KRASSIKOV, Anatolij: The Second Vatican Council in the Context of Relations between the USSR and the Holy See. In: *Vatican II. in Moscow (1959 – 1965). Acts of the Colloquium on the History of Vatican II. Moscow, March 30 – April 2, 1995*. Leuven, 1997, s. 313 – 330.
- ÓLMOSSI, Zoltán: *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségén*. Budapest, 1991.
- PILVOUSEK, Josef: Kirche und Diaspora. Die Katholische Kirche in der DDR und das Zweite Vatikanische Konzil. In: *Die deutschsprachigen Länder und das II. Vatikanum*. H. Wolf–C. Arnold (Hrsg.). Paderborn–München–Wien–Zürich–Schöningh, 2000. (Programm und Wirkungsgeschichte des II. Vatikanums. Bd. 4.), s. 149 – 167.
- RICCARDI, Andrea: *Il Vaticano e Mosca (1940 – 1990)*. Bari, 1993.
- ROCCUCCI, Adriano: Russian Observers at Vatican II. The „Council for Russian Orthodox Church Affairs“ and the Moscow Patriarchate between Anti-religious Policy and International Strategies. In: *Vatican II. in Moscow (1959 – 1965). Acts of the Colloquium on the History of Vatican II. Moscow, March 30 – April 2, 1995*. Leuven, 1997, s. 45 – 69.
- Storia del concilio Vaticano II diretta da Giuseppe Alberigo. Volume 2. La formazione della coscienza conciliare. Il primo periodo e la prima intersessione ottobre 1962 – settembre 1963*. Bologna, 1996.
- Storia del concilio Vaticano II. diretta da Giuseppe Alberigo. Volume 1. Il cattolicesimo verso una nuova stagione. L'annuncio e la preparazione gennaio 1959 – settembre 1962*. Bologna, 1995.
- SZABÓ, Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Budapest, 2005.
- TÖRÖK, József: A Vatikán keleti politikája és a vértanú bíboros. In: *Mindszenty emléknap. Lakitelek Népfőiskola, 1996. október 2.* Lakitelek, 1997, s. 21 – 32.
- TURBANTI, Giovanni: Il problema del comunismo al Concilio Vaticano II. In: *Vatican II. in Moscow (1959 – 1965). Acts of the Colloquium on the History of Vatican II. Moscow, March 30 – April 2, 1995*. Leuven, 1997, s. 146 – 187.
- ZIZOLA, Giancarlo: *Giovanni XXIII. La fede e la politica*. Roma – Bari, 2000.